

**Samenvatting, conclusies
en aanbevelingen**

**Kenniskringonderzoek
'Onderzoek naar onderzoek'**

Jeannette Geldens
Miep van Himbergen
Richard Steinfors

20 maart 2006

**Samenvatting, conclusies en aanbevelingen
'Onderzoek naar onderzoek'**

Kenniskringonderzoek naar actieonderzoek door derdejaars deeltijdstudenten
van Pedagogische Hogeschool De Kempel

Jeannette Geldens, Miep van Himbergen, Richard Steinfort
Pedagogische Hogeschool De Kempel Helmond

Pedagogische Hogeschool De Kempel Helmond, 20 maart 2006

Samenvatting ‘Onderzoek naar onderzoek’

“Onderwijs moet bij uitstek interessant, motiverend en uitdagend en betekenisvol zijn, en moet plaatsvinden in een aantrekkelijke en professionele werk- en leefomgeving.”

Met dit statement startte het lectoraat 'Kantelende kennis, integrale ontwikkeling van scholen en opleidingen' van de Educatieve Federatie Interactum in augustus 2002 (*Castelijns et al., 2004*). In deze Educatieve Federatie hebben zeven zelfstandige lerarenopleidingen basisonderwijs zich verenigd. In het Interactum Lectoraat participeren vijf van deze zeven hogescholen in zogenaamde kenniskringen. Pedagogische Hogeschool De Kempel is er één van. Een kenniskring wordt gevormd rond een onderzoeksterrein onder leiding van de drie Interactumlectoren Jos Castelijns, Bob Koster en Marjan Vermeulen. De deelnemers aan een kenniskring bestaan uit docenten van de betreffende hogescholen en leraren van de in het onderzoek participerende basisscholen.

Door de kenniskringleden van De Kempel is een onderzoek opgezet en uitgevoerd naar het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek door studenten en de begeleiding ervan. Van dit onderzoek wordt hier verslag gedaan. Het onderzoek is gericht op het inventariseren van factoren die er (daadwerkelijk) toe doen bij het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek. Tevens wordt geïnventariseerd welke factoren bepalend (stimulerend en belemmerend) zijn bij het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek. Het actieonderzoek wordt opgezet en uitgevoerd door derdejaars deeltijdstudenten. De begeleiding ervan vindt plaats door docenten en tutoren/stagebegeleiders van De Kempel en de leraren/mentoren van basisscholen.

Aan dit onderzoek namen 26 derdejaars deeltijdstudenten, drie docenten en twee tutoren van De Kempel en 28 mentoren van 20 basisscholen deel. Het onderzoek vond in het schooljaar 2004-2005 plaats onder de noemer actieonderzoek (AON). Voor de deelnemende studenten had het traject tot doel met behulp van actieonderzoek aan te sluiten bij de vernieuwing van de stageschool. In het actieonderzoek stonden het leren opzetten en uitvoeren van actieonderzoek dat ten dienste staat van schoolvernieuwing en het leren in een leerwerkgemeenschap centraal.

Om gegevens over het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek te verkrijgen is een vragenlijst ontwikkeld en ingezet. De onderzoeksresultaten zijn door de onderzoekers geanalyseerd, samengevat en teruggekoppeld naar de respondenten. De onderzoeksresultaten geven zicht op de bepalende factoren bij het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek.

We concluderen dat alle actoren (studenten, docenten, tutoren, mentoren) actieonderzoek als zinvol ervaren. Volgens hen levert actieonderzoek een bijdrage aan de schoolontwikkeling.

Verder concluderen we dat alle actoren op vergelijkbare wijze de volgende begeleidingsinterventies van belang noemen: toegankelijkheid, oprechte belangstelling, bemoedigende reacties, voeren van gesprekken, doorvragen, kritisch meedenken en feedback geven. Deze interventies van studenten, docenten, tutoren, mentoren, teamleden, directeur, intern begeleider bevorderen bij de student het maken van bewuste keuzen en het aanscherpen van de onderzoeksvragen en het onderzoeksplan. De interventies leveren bruikbare handvatten op voor de vormgeving en inhoud van het onderzoek.

We concluderen dat voor het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek duidelijkheid voor alle betrokkenen een vereiste is en dat actieonderzoek specifieke kennis, vaardigheden en een attitude vergt.

Op grond van de resultaten kunnen we enkele aanbevelingen formuleren die zijn gericht op studenten, de betrokkenen van de lerarenopleiding en de basisschool. Een van de aanbevelingen is studenten vanaf de propedeuse nadrukkelijk stapsgewijs voor te bereiden op het uiteindelijk zelfstandig kunnen opzetten en uitvoeren van actieonderzoek. Een andere aanbeveling is te zorgen voor een goede match (kansen en mogelijkheden) tussen de schoolontwikkeling en de persoonlijke ontwikkeling en de interesse (eigenaarschap) van de student. Pas dan kan er sprake zijn van een leerwerkgemeenschap en kan leren van alle betrokkenen plaatsvinden.

Leren in leerwerkgemeenschappen, samen kennis creëren en samen onderzoek doen is mogelijk bij competentiegericht onderwijs. Deze kans zouden de opleiding, de basisschool en de student met beide handen moeten aangrijpen.

Conclusies en aanbevelingen

In deze paragraaf worden de voornaamste onderzoeksresultaten en conclusies samengevat. Het onderzoek is gericht op het inventariseren van factoren die er (daadwerkelijk) toe doen bij het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek. Tevens is geïnventariseerd welke factoren bepalend (stimulerend en belemmerend) zijn bij het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek.

In de erop volgende discussie gaan we in op de betekenis van de voornaamste onderzoeksresultaten en de conclusies die op basis daarvan getrokken kunnen worden. Daarbij wordt teruggekoppeld naar de aanleiding, de doelstelling en de onderzoeksvragen. In deze discussie wordt ook ingegaan op de opzet en methode van onderzoek.

Conclusies

De aanleiding voor dit onderzoek vormde het traject ‘actieonderzoek’. Dit traject vormde het eerste traject op De Kempel waarin studenten leren actieonderzoek op te zetten, uit te voeren, te registreren, te analyseren en te rapporteren.

Het doel van dit onderzoek is een bijdrage te leveren aan de kennis van en het inzicht in het opzetten, uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek door studenten. Vanuit deze omschrijving en de hiervoor beschreven aanleiding en doelstelling zijn de volgende vier centrale onderzoeksvragen geformuleerd.

- 1. Wat doet er (daadwerkelijk) toe bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek?*
- 2. Welke factoren zijn bepalend (stimulerend en belemmerend) bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek?*
- 3. Wat doet er (daadwerkelijk) toe bij het begeleiden van actieonderzoek?*
- 4. Welke factoren zijn bepalend (stimulerend en belemmerend) bij het begeleiden van actieonderzoek?*

We zullen de voornaamste onderzoeksresultaten en conclusies per onderzoeksvraag samengevat hieronder weergeven.

Onderzoeksvraag 1. Antwoorden op de vraag wat er (daadwerkelijk) toe doet bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek werden verkregen uit kwalitatieve analyses van de vragenlijsten.

Door studenten, docenten, tutoren en mentoren worden een aantal factoren genoemd die er bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek toe doen. Zo benadrukken studenten en mentoren informatieverstrekking over het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek om duidelijkheid te creëren over de vormgeving en inhoud van het actieonderzoek.

Zowel studenten, docenten als mentoren duiden op het onderzoeksonderwerp inkaderen, het onderzoek klein houden en het onderzoeksplan goed formuleren. We concluderen hieruit dat dit van belang is voor een reëel uitvoerbaar en haalbaar actieonderzoek. Studenten benadrukken dat de eindpresentatie van het actieonderzoek een goed middel bleek om tot de kern van het actieonderzoek te komen, zowel voor henzelf, als voor medestudenten en het team van de basisschool.

We concluderen dat studenten en mentoren communicatie met de diverse betrokkenen (zoals medestudent, directeur, interne begeleider, docent) over het actieonderzoek van belang achten om het onderzoek kwalitatief goed vorm te geven. Studenten ervaren bevestiging als een positieve impuls voor hun zelfvertrouwen.

Ten slotte gaven met name docenten aan dat actieonderzoek de manier van kijken en denken over onderwerpen omtrent schoolontwikkeling verbreedt. Voor docenten zelf betekent het begeleiden van actieonderzoek, inzicht krijgen in de processen en inhouden van de schoolontwikkeling. We concluderen dat zowel studenten als docenten leren door actieonderzoek.

Onderzoeksvraag 2. Hier ging het om de vraag welke factoren bepalend (stimulerend en belemmerend) zijn bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek.

Door studenten, docenten, tutores en mentoren worden een aantal stimulerende factoren genoemd zoals een bijdrage leveren aan de schoolontwikkeling en het ervaren van het nut of de zin van actieonderzoek. Mentoren geven de aanvulling dat actieonderzoek specifieke informatie oplevert voor de school die je anders niet zou krijgen. Het werkt voor studenten stimulerend wanneer het team medewerking verleent aan het actieonderzoek. Studenten geven de aanvulling dat actieonderzoek bijdraagt aan de persoonlijke ontwikkeling. Ook de docenten constateren dat studenten bijzondere leerervaringen opdoen zoals een gesprek met de directeur in de directeurskamer. Docenten zien dat studenten met betekenisvolle onderwerpen aan de slag zijn waardoor eigenaarschap ontstaat.

Bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek worden door studenten, docenten, tutores en mentoren een aantal belemmerende factoren genoemd. We concluderen dat er sprake is van tijdkort, tijdsplanning, team verleent geen medewerking, er is geen onderzoeksmentaliteit, er is geen belangstelling, gebrek aan onderzoeksvaardigheden en gebrek aan inzicht in actieonderzoek.

Onderzoeksvraag 3. Bij de derde onderzoeksvraag ging het om wat er (daadwerkelijk) bij het begeleiden van actieonderzoek toe doet.

Evenals bij de eerste onderzoeksvraag, concluderen we dat ook hier studenten en mentoren duidelijkheid over de vormgeving en inhoud van het actieonderzoek, van belang achten voor begeleiding van de studenten. Zo vinden studenten de studiehandleiding over actieonderzoek praktisch hanteerbaar.

Studenten, docenten, tutores en mentoren noemen op vergelijkbare wijze de volgende begeleidingsinterventies van belang zoals toegankelijkheid, oprechte belangstelling, bemoedigende reacties, voeren van gesprekken, doorvragen, kritisch meedenken en feedback geven. Deze interventies van studenten, docenten, tutores, mentoren, teamleden, directeur, intern begeleider bevorderen bij de student het maken van bewuste keuzen en het aanscherpen van de onderzoeksvragen en het onderzoeksplan. De interventies leveren bruikbare handvatten op voor de vormgeving en inhoud van het onderzoek.

We concluderen dat studenten in het bijzonder het aanscherpen van het onderzoeksplan en het onderzoekskader als voorname begeleidingsinterventies van docenten en tutores noemen, terwijl mentoren het geven van tips voor het vormgeven van het actieonderzoek in de praktijk noemen. De docenten gaven aan hun begeleiding vooral te richten op het klein houden van de doelen van onderzoek (zie ook onderzoeksvraag 1) en de student leren denken in (onderzoeks)vragen in plaats van direct oplossingsgericht denken.

De tutores richten zich bij het begeleiden vooral op de relatie tussen het actieonderzoek en de te behalen competenties en op het gebruik van relevante literatuur. De mentoren noemen het kiezen van een geschikt onderzoeksonderwerp, evenals het tussentijdse evalueren van de onderzoeksvorderingen, aandachtspunten in de begeleiding.

Onderzoeksvraag 4. Bij deze vraag ging het erom na te gaan welke factoren bepalend (stimulerend en belemmerend) zijn bij het begeleiden van actieonderzoek.

Zowel door studenten, docenten, tutores als mentoren wordt het enthousiasme van alle betrokkenen genoemd als stimulerende factor bij de begeleiding van de student.

Dit enthousiasme is volgens hun perceptie van invloed op het uitvoeren en opzetten van het actieonderzoek door de student (vergelijkbaar met 'oprechte belangstelling, bemoedigende reacties' bij onderzoeksvraag 3).

Studenten noemen verder als stimulerende factoren het door docenten direct op weg helpen bij de start van het actieonderzoek en tijdens het opzetten en uitvoeren van het actieonderzoek, het geven van snelle en goede reacties en het direct beschikbaar zijn van docenten bij hulpvragen. Docenten spreken op vergelijkbare wijze over het in grote mate aansturen van studenten als stimulerende factor in de begeleiding.

Daarnaast duiden studenten, maar ook mentoren het als stimulerend te ervaren dat de basisschool het actieonderzoek beschouwt als een waardevolle bijdrage aan de schoolvernieuwing (vergelijkbaar met 'het ervaren van het nut of de zin van actieonderzoek' bij onderzoeksvraag 2). Evenals bij onderzoeksvraag 3 concluderen we ook hier dat de vele verschillende vormen van begeleiding van de diverse betrokkenen als stimulerende factor genoemd. Zowel studenten als docenten ervaren het stimulerend wanneer twee studenten samen actieonderzoek uitvoeren op een zelfde school. Naar hun perceptie biedt het samen onderzoeken meerwaarde voor het leerproces van de student; er wordt van en met elkaar geleerd.

We concluderen dat zowel docenten als mentoren aangeven zelf te leren van (hun begeleiding van) het actieonderzoek. De mentoren spreken over het samen met de student nadenken en elkaar iets kunnen bieden aangaande het actieonderzoek en de schoolvernieuwing. De docenten geven aan dat zij door het begeleiden van studenten met een breed scala aan onderzoeksonderwerpen, op deze manier zelf zicht krijgen op de pluriformiteit van de schoolvernieuwingen in de regio.

Evenals bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek (zie onderzoeksvraag 2), concluderen we dat bij het begeleiden van actieonderzoek door zowel studenten, docenten, tutores als mentoren de factor tijd als belemmerend wordt ervaren. Studenten duiden dit bijvoorbeeld als het niet willen (of durven) belasten van de mentor, directeur of intern begeleider in een drukke schoolperiode door tijd van hen te vragen voor intervisie of feedback. Mentoren duiden dit als het moeilijk kunnen plannen van de begeleiding van de student naast allerlei andere activiteiten.

Terwijl bij de eerste onderzoeksvraag het creëren van duidelijkheid over de vormgeving en inhoud van het actieonderzoek er toe doen, concluderen we dat de tegenhanger 'onduidelijkheid' en onbekendheid met actieonderzoek een belemmerende factor is in het begeleiden van het actieonderzoek.

De docenten ervaren het als belemmerend in hun begeleiding wanneer studenten niet tot concrete specifieke begeleidingsvragen komen. Wanneer studenten bij stap vier en vijf van het actieonderzoek vastlopen, is het feit dat ze weinig of niet op de hoogte zijn van de situaties in de betreffende basisschool, voor de docenten een belemmerende factor. Voor de docenten blijkt e-mail een goed begeleidingsmiddel, maar door de grote hoeveelheid aan vragen per e-mail werkt het toch belemmerend.

Ten slotte concluderen we dat zowel docenten als studenten belemmerende factoren noemen met betrekking tot de intervisiegroepen van studenten. Terwijl de docenten een omvang van meer dan zes studenten belemmerend noemen, noemen studenten een te groot verschil in denkniveau tussen studenten een belemmerende factor in het begeleiden van elkaar.

Aanbevelingen

Naar aanleiding van de onderzoeksresultaten kunnen we enkele aanbevelingen geven ten aanzien van het opzetten en uitvoeren en begeleiden van actieonderzoek. In paragraaf 5.3.1 geven we aanbevelingen ten aanzien van het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek (onderzoeksvragen 1 en 2) en in paragraaf 5.3.2 over het begeleiden bij het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek (onderzoeksvragen 3 en 4).

De aanbevelingen zijn gericht op de verschillende actoren die een rol spelen bij het opzetten, uitvoeren of begeleiden van actieonderzoek: studenten, docenten en tutoren van de lerarenopleiding en mentoren, collega's en directie van de basisschool.

Aanbevelingen voor het opzetten en uitvoeren van actieonderzoek

Aanbevelingen voor de lerarenopleiding, basisschool en student

- ✓ Zorg voor een goede match (kansen en mogelijkheden) tussen de schoolontwikkeling en de persoonlijke ontwikkeling en de interesse (eigenaarschap) van de student. Dit vraagt om een open communicatie tussen de tutor, student en mentor/directeur om elkaars verwachtingen op elkaar af te stemmen.

Aanbevelingen voor de lerarenopleiding

- ✓ Maak actieonderzoek deel van het opleidingscurriculum. Actieonderzoek opzetten en uitvoeren leidt tot klassenoverstijgende activiteiten voor studenten en vraagt om (de ontwikkeling van) communicatieve en onderzoeksvaardigheden.
- ✓ Actieonderzoek vraagt zowel onderzoeks- als begeleidingscompetenties van docenten. Stimuleer docenten om zich te professionaliseren in het zelf opzetten en uitvoeren van (actie)onderzoek. Stimuleer docenten om zich te professionaliseren in het begeleiden van studenten die actieonderzoek opzetten en uitvoeren. Dit laatste draagt voor docenten tevens bij aan het op de hoogte blijven van onderwijsvernieuwingen.
- ✓ Zorg voor een doorgaande lijn m.b.t. onderzoekscompetenties (kennis, houding en vaardigheden) van studenten door de gehele opleiding. Zo dient de student vanaf de propedeuse stapsgewijs worden voorbereid op het uiteindelijk zelfstandig kunnen opzetten en uitvoeren van praktijkgericht (actie)onderzoek.

- ✓ Zorg ervoor dat studenten hun onderzoek verrichten binnen de actualiteit waar de school, qua vernieuwing en ontwikkeling mee bezig is; zorg voor authentiek leren. Actieonderzoek doen in de reële schoolsituatie en in communicatie met collega's zorgt voor zin in leren van de student en bevordert de intrinsieke motivatie ("je bent echt iets aan het doen!").
- ✓ Laat ruimte om actieonderzoek in tweetallen op te zetten en uit te voeren. Dit stimuleert het samen leren en samen kennis creëren. De wederzijdse betrokkenheid in tweetallen is groter dan de bijdrage van de 'critical friends' in de intervisiegroepen.
- ✓ Creëer voor studenten duidelijkheid in de opdracht van actieonderzoek, de gevraagde kennis en vaardigheden. De studiehandleiding dient duidelijkheid te verschaffen aan studenten, mentoren, tutoren en docenten. In het liggende informatieaanbod (studiehandleiding) dienen het doel en de eisen van de presentatie beter voor de studenten en docenten te worden beschreven.
- ✓ Zorg dat basisscholen goed op de hoogte zijn van wat actieonderzoek is en vraagt van de basisschool. Zorg dat ook de student duidelijk met school hierover communiceert.
- ✓ Informeer basisscholen over de toegevoegde waarde die studenten kunnen hebben voor de school door het doen van (schoolvernieuwings)onderzoek.
- ✓ Plan tussentijds en aan het eind van het traject presentatietijd in. Door actieonderzoek te presenteren worden ze 'gedwongen' tot de kern van het onderzoek te komen. Een tussentijdse presentatie is geschikt om de kwaliteit van het leerproces te verhogen en daarmee samenhangend de kwaliteit van het onderzoek.

Aanbevelingen voor het begeleiden van actieonderzoek

Aanbevelingen voor de begeleiding door medestudent

- ✓ Intervisie met medestudenten ('critical friends'), in kleine groepen van drie of vier studenten, is een goede werkvorm voor actieonderzoek.
- ✓ Stel studentgroepen samen op basis van verwante onderzoeksonderwerpen. Dit vergroot de wederzijdse betrokkenheid op elkaar.

Aanbevelingen voor de begeleiding door medestudent en docent

- ✓ Geef de student ondersteuning bij het zoeken van relevante informatie en theorie over het betreffende schoolontwikkelingsonderwerp.
- ✓ Moedig de student aan een wezenlijke bijdrage te leveren aan de schoolontwikkeling. Dit draagt bij aan betekenisverlening aan, en zelf eigenaar zijn van, het actieonderzoek.

Aanbevelingen voor de begeleiding door docent en tutor

- ✓ Schenk gedurende de opzet en uitvoering van het actieonderzoek aandacht aan de planning en het tijdspad van de onderzoeksactiviteiten van de student.
- ✓ Houd het onderwerp van (actie)onderzoek klein/smal zodat de student alle fasen van de onderzoekscyclus in de beschikbare tijd kan doorlopen.
- ✓ Versta de kunst van het stellen van goede vragen.
- ✓ Leer de student de competentie 'omgang met collega's' (waarbinnen actieonderzoek wordt geëist) in relatie te brengen met de overige Kempelcompetenties.

- ✓ Reageer binnen twee werkdagen op vragen (e-mails) van studenten.
- ✓ Plaats onderzoeksdata, -analyses en -resultaten in een breder perspectief. Benut de helikopterview.

Aanbevelingen voor de begeleiding door docent

- ✓ Investeer in de begeleiding van de student bij het opzetten van een goed onderzoeksplan. Dit leidt in het vervolgtraject tot meer zelfsturing.
- ✓ Plan het aanbod van actieonderzoek bij voorkeur na de herfstvakantie of na de kerstvakantie. Zo hebben studenten voldoende tijd om het actieonderzoek zo veel mogelijk aaneengesloten op te zetten en uit te voeren.
- ✓ Neem in de opzet van het onderwijsaanbod, structureel consultatietijd en supervisie met docenten mee. Dit blijken effectieve werkvormen voor actieonderzoek.
- ✓ Ondersteun studenten tijdens het actieonderzoek om meer probleemgericht in plaats van oplossingsgericht te denken. Dit bevordert de ontwikkeling van een onderzoeksattitude.
- ✓ Ondersteun de student om op een correcte, objectieve wijze de onderzoeksresultaten op de school terug te koppelen zodat deze een constructieve bijdrage leveren aan de schoolontwikkeling.
- ✓ Neem als docent naast een coachende rol, een adviserende rol aan wanneer dit past bij de gevraagde sturing (ontwikkeling) van de student.

Aanbevelingen voor de begeleiding door mentor, collega's en directeur van de basisschool

- ✓ Bied actief ruimte binnen de schoolorganisatie voor het onderzoek van de student. Draag bij aan het verzamelen van de onderzoeksdata. Neem de onderzoeksresultaten mee in de vervolgstappen van de schoolontwikkeling.
- ✓ Maak structureel tijd voor overleg met de student.
- ✓ Versta de kunst van het stellen van goede vragen.

Ten slotte komen we terug op onze eerste aanbeveling namelijk om te zorgen voor een goede match (kansen en mogelijkheden) tussen de schoolontwikkeling en de persoonlijke ontwikkeling en de interesse (eigenaarschap) van de student. Pas dan kan er sprake zijn van een leerwerkgemeenschap en kan leren van alle betrokkenen plaatsvinden.

Leren in leerwerkgemeenschappen, samen kennis creëren en samen onderzoek doen is mogelijk bij competentiegericht onderwijs. Deze kans zouden de opleiding, de basisschool en de student met beide handen moeten aangrijpen.